

عصر مغول و تیموری

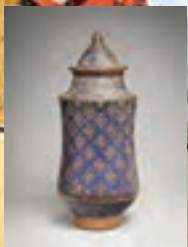
فصل

قرن‌های هفتم تا نهم هجری، یکی از تلخ‌ترین و سخت‌ترین دوران تاریخی برای مردم ایران بود. در این دوره میهن عزیز ما چندین بار مورد یورش هولناک بیابان‌گردان مغول قرار گرفت. در نتیجه این یورش‌ها، تلفات و صدمات شدیدی به ایران وارد آمد.

دیری نپایید که فرهنگ و تمدن ایرانی - اسلامی بر شمشیر مهاجمان غلبه کرد و با تدبیر بزرگان و دانشمندان ایران‌زمین، نه تنها مغولان از خشونت و ویرانگری دست کشیدند، بلکه خودشان به بازسازی ویرانی‌ها و ساختن شهرها همت گماشتند و سبب پدید آمدن آثار علمی و هنری ارزشمندی شدند.

● شما با آموختن این فصل و انجام فعالیت‌های آن، پی می‌برید:

- ۱- عوامل و دلایل هجوم مغولان به ایران چه بود؟
- ۲- یورش‌های مغولان به ایران چه آثار و نتایجی داشت؟
- ۳- اجداد و نیاکان ما چگونه ویرانی‌های ناشی از هجوم چنگیز و تیمور را آباد کردند؟
- ۴- جانشینان تیمور چه خدماتی به فرهنگ، هنر و ادب ایران کردند؟

حمله چنگیز و تیمور به ایران

مغولستان کجاست و مغولان چه کسانی بودند

مغولان چه کسانی بودند؟

مغولان، اقوام بیابانگردی بودند که در سرزمین مغولستان واقع در شمال چین و جنوب سیبری می‌زیستند. آب و هوای سرد و خشک منطقه، موجب شده بود که آنها شیوه زندگی کوچ‌نشینی و دامداری را برگزینند. قبایل مغول تا پیش از چنگیز خان پراکنده بودند و حکومتی نداشتند. این قبایل به سبب افزایش جمعیت و کمبود مراتع ناگزیر بودند برای تأمین زندگی، به غارت یکدیگر و همسایگان روی آورند.

قانون چنگیز خان چه بود آن را توضیح دهید

چنگیز رئیس یکی از قبایل مغول بود که قبیله‌های مغول را زیر فرمان خود درآورد و حکومتی نیرومند تشکیل داد و برای اداره آن کشور، مجموعه قوانینی را با عنوان یاسای چنگیزی* تدوین کرد و به اجرا گذاشت.

یکی از اصول مهم «یاسا» آن بود که کسانی که خود را تسلیم به پادشاه مغول می‌کردند، از قتل و غارت در امان بودند، اما آنان که مقاومت می‌کردند، باید قتل‌عام و غارت می‌شدند. چنگیز در فنون رزمی مهارت کامل داشت و در حمله‌های جنگی استاد بود. وی، مردی بی‌رحم بود و سربازان، سرداران و حتی فرزندان آنها باید بدون چون و چرا فرمانش را اطاعت می‌کردند.

مغولان چگونه قدرتمند بودند

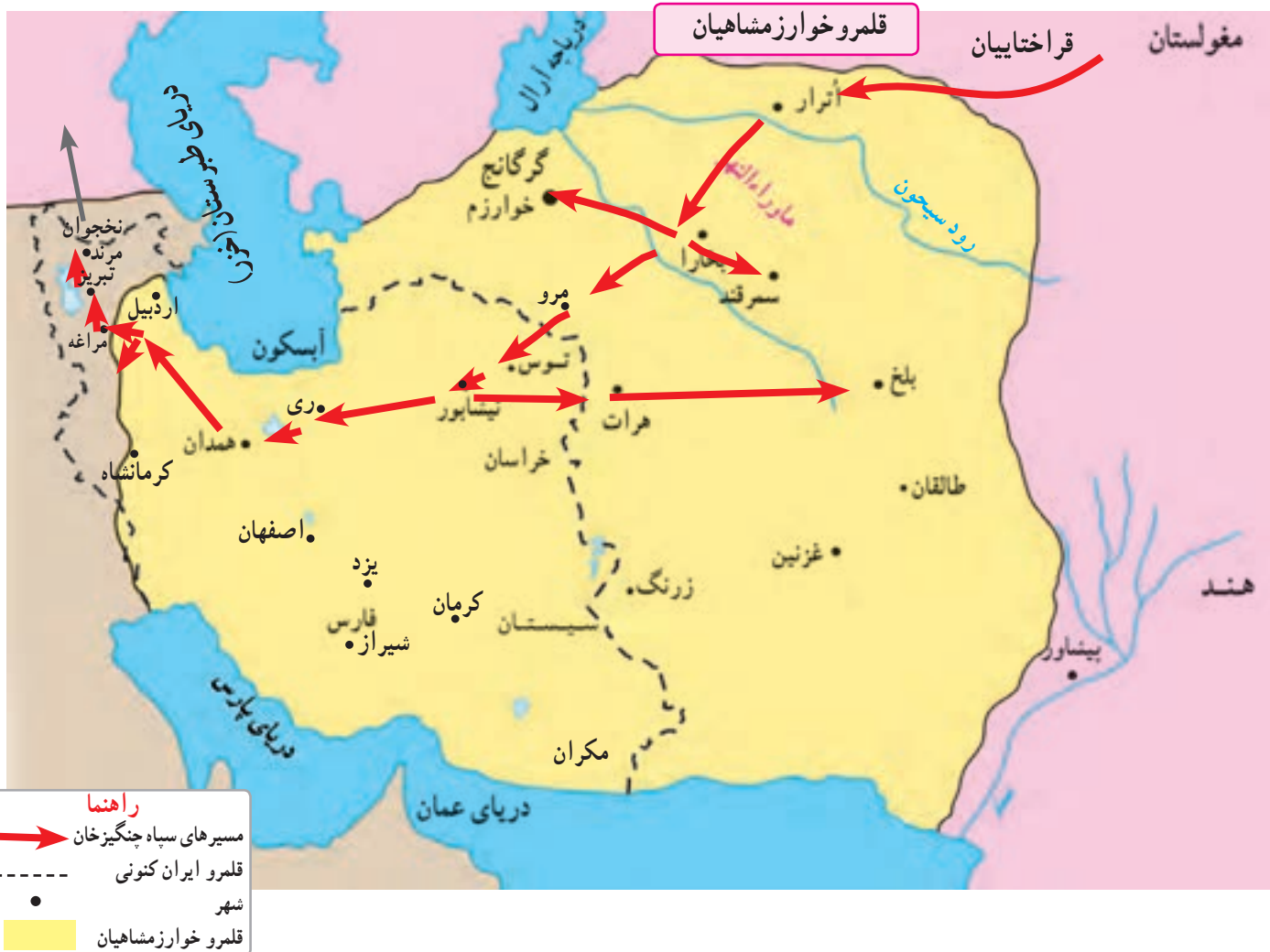
هجوم اقوام کوچ‌نشین به شهرها و سرزمین‌های آباد، در تاریخ بارها تکرار شده است. مغولان هم پس از آنکه متحد و قدرتمند شدند، به فکر حمله به سرزمین‌های آباد و تصاحب ثروت آنها افتادند. آنها نخست به چین حمله و شهر تروتمند یکن را تسخیر و غارت کردند. مغولان سپس با فتح سرزمین‌هایی در غرب مغولستان، به مرزهای ایران نزدیک شدند.

چرا مغولان به ایران حمله کردند

هجوم مغولان به ایران

مغولان در زمان خوارزمشاهیان به ایران هجوم آوردند. در زمان سلطان محمد خوارزمشاه وقتی اعضای یک کاروان تجاری مغول به یکی از شهرهای ایران آمده بودند، به دستور حاکم آن شهر به جرم جاسوسی دستگیر و کشته شدند. چنگیز خان این موضوع را بهانه قرار داد و با لشکری عظیم به ایران هجوم آورد (۶۱۶ ق). سلطان محمد به مقابله شتافت، اما در همان برخورد اول با سپاه مغول، چنان دچار بیم و هراس شد که فرار کرد. فرار او، روحیه سپاهیان و مردم را ضعیف کرد. لشکریان مغول به چند گروه تقسیم شدند و به تعداد زیادی از شهرها و آبادی‌های ایران یورش بردند. هر جا که مقاومتی صورت می‌گرفت، ساکنان آنجا به طرز بیرحمانه‌ای قتل‌عام می‌شدند.

۱- سلطان محمد خوارزمشاه به جزیره آبسکون در دریای طبرستان (خزر) پناه برد و همان‌جا درگذشت.

(۲)

(۱)

کمال‌الدین اصفهانی، شاعر ایرانی که به دست مغول‌ها کشته شد، حمله مغولان را به شهر اصفهان، چنین به نظم کشیده بود:
دی بر سر مرده‌ای دو صد شیون بود امروز یکی نیست که برسد کردید

عظا ملک جوینی در تاریخ جهانگشا، هجوم مغولان به شهر بخارا را از زبان یکی از اهالی آن شهر این‌گونه روایت می‌کند:
«آمدند و کُندند و سوختند و کُشتند و برزند و رفتند».

فعالیت

- ۱- آیا به نظر شما علت هجوم مغولان به ایران فقط قتل اعضای کاروان تجاری آنها بود؟
- ۲- کاربرد شماره (۱۰) نمودار علت و معلول را در کلاس انجام دهید.
- ۳- از متون شماره (۱) و (۲) چه چیزی درباره حمله مغول‌ها استنباط می‌کنید؟
- ۴- به نقشه دقت کنید و بگویید کدام ولایات ایران مورد هجوم لشکریان چنگیزخان مغول قرار گرفتند.

سلطان جلال‌الدین، پسر و جانشین سلطان محمد خوارزمشاه،

شهامتی از خود نشان داد و در یک جنگ بر مغولان پیروز شد، اما به دلیل اختلافات و درگیری‌های داخلی، کاری از پیش نبرد. در آن شرایط

سیاسی، برخی از سرداران و حاکمان محلی و نیز خلیفه عباسی نه تنها

جلال‌الدین را یاری نکردند، بلکه با وی وارد جنگ شدند.

هجوم هولناک چنگیز، یکی از فجایع تاریخ ایران بود. بر اثر این

هجوم، بسیاری از ایرانیان جان باختند و تعداد زیادی به اسارت درآمدند یا آواره شدند. ترس و وحشت سراسر ایران را فراگرفت و مردم دچار سرخوردگی شدند. از این رو، میل به گوشه‌گیری و دوری از اجتماع در جامعه، رواج یافت. سپاهیان چنگیز در جریان هجوم به ایران، شهرها و آبادی‌های زیادی را ویران کردند و آسیب فراوانی به مزارع کشاورزی و قنات‌ها وارد آوردند. مغولان همچنین مساجد، مدارس و کتابخانه‌ها را خراب کردند و کتاب‌ها را سوزاندند.

هلاکوخان چه اقداماتی انجام داد؟

حکومت مغولان بر ایران

پس از مرگ چنگیز، حملات پراکنده مغولان به ایران ادامه داشت، تا اینکه هلاکوخان نوه چنگیز، مأمور شد فتوحات مغول را در ایران و دیگر بخش‌های جهان اسلام، کامل کند. او، نخست اسماعیلیان ایران را از بین برد و قلعه‌های آنان را ویران کرد؛ سپس با تسخیر بغداد و کشتن خلیفه (۶۵۶ق)، خلافت عباسی را برانداخت.

هلاکوخان پس از نابودی خلافت عباسی، حکومت ایلخانان را تأسیس کرد. او به همراه فرزندان و نوادگانش، حدود هشتاد سال بر ایران فرمان راندند. در دوران فرمانروایی سلسله ایلخانان، ایران از نظر سیاسی یکپارچه و متحد شد و حکام و سرداران محلی تحت حاکمیت و سلطه مغولان، قرار گرفتند. حکومت ایلخانان با سایر حکومت‌های مغولی در آسیا و دولت‌های اروپایی ارتباط برقرار کرد. اروپاییان هم پس از جنگ‌های صلیبی، بیش از گذشته علاقه‌مند بودند که با کشورهای مسلمان و آسیایی، رابطه سیاسی و بازرگانی داشته باشند.

مرگ ایلخان ابوسعید و فروپاشی حکومت ایلخانی

به قدرت رسیدن تیمور در ماوراءالنهر

شروع یورش‌های تیمور به ایران

ایلخانان

۷۳۶

سربداران

۷۷۱

۷۸۳

تیموریان

۹۱۱

۷۰۰ ق

۸۰۰ ق

قلمرو ایلخانان

نکته درسی → از مرگ آخرین ایلخان مغول (ابوسعید)، حکومت ایلخانان فرو پاشید. ایران بار دیگر گرفتار هرج و مرج، آشوب، جنگ و قتل و غارت‌های بی حساب شد؛ یکپارچگی و اتحاد سیاسی کشور ما از بین رفت و حاکمان محلی و سرداران مغول و غیرمغول، هر کدام بر بخشی از آن مسلط شدند و با یکدیگر به رقابت و ستیز برخاستند.

حمله چنگیز به ایران

۶۱۶

مرگ چنگیزخان

۶۲۴

لشکرکشی هلاکو خان به ایران

۶۵۱

۶۰۰ ق

قیام سرداران چگونه به وجود آمد؟

قیام سرداران

هم‌زمان با فروپاشی حکومت ایلخانان، بی‌عدالتی و ستمگری حاکمان محلی، خشم و نارضایتی مردم را برانگیخت و موجب بروز قیام‌های مردمی در گوشه و کنار ایران شد. یکی از مهم‌ترین این قیام‌ها، قیام سرداران بود که از روستای باشتین در سبزوار آغاز شد. مردم سبزوار در آن زمان بر اثر تعلیمات شیخ خلیفه و شیخ حسن جوری، آمادهٔ مقابله با ظلم و ظالمان شده بودند.

○ صحنه‌ای از مجموعهٔ تلویزیونی سرداران

ساکنان روستای باشتین که از زیاده‌خواهی و گستاخی مأموران حاکم مغولی خراسان به ستوه آمده بودند، به پا خاستند و مأموران مغول را مجازات کردند. آنان سپس با شعار «سربه دار می‌دهیم، تن به ذلت نمی‌دهیم»، سپاه حاکم مغول را در آن ولایت شکست دادند. قیام به سرعت گسترش یافت و سرداران پس از تصرف شهر سبزوار، حکومت خود را تأسیس کردند. آنان با پیروزی بر سرداران و حاکمان مغول در خراسان، قلمرو خود را به مناطق همجوار گسترش دادند. حکومت سرداران، پشتیبان مذهب شیعه بود. این حکومت محلی پس از یورش تیمور به ایران از بین رفت.

شعار معروف سرداران چه بود و چه مذهبی داشتند

هجوم تیمور به ایران

در اواخر قرن هشتم هجری، بار دیگر سرزمین ما با یورش‌های وحشتناک اقوام بیابان‌گرد، از سمت شمال شرق روبه‌رو

شد. این یورش‌ها را شخصی به نام تیمور، فرماندهی می‌کرد.

نکته

تیمور گورکانی* یکی از فاتحان مشهور در تاریخ است که بخش وسیعی از آسیا را فتح کرد و امپراتوری تیموری را بنیان گذاشت. او خود را از خاندان چنگیز می‌دانست. تیمور در بی‌رحمی و خونریزی دست کمی از چنگیزخان مغول نداشت.

او به هنر، علاقه نشان می‌داد و هر شهر و ولایتی را که می‌گشود، هنرمندان و صنعتگرانش را به پایتخت خود سمرقند (امروزی) می‌فرستاد. تیمور حرص و طمع بسیاری به کشورگشایی داشت و در اندیشهٔ فتح چین بود که مرگ، امانش نداد.

تیمور پس از آنکه بر ماوراءالنهر تسلط یافت، با سوء استفاده از اوضاع پریشان و آشفتهٔ ایران که بر هر گوشهٔ آن خانی و سرداری حکومت می‌کرد، چندین مرتبه به کشور ما یورش آورد. یورش‌های تیمور نیز همچون هجوم چنگیز، آسیب و صدمات فراوانی به مردم ایران وارد کرد. در جریان این یورش‌ها، عدهٔ زیادی کشته شدند و اموال و دارایی مردم غارت گردید. تیمور،

نکته

درسی

جانشین تیمور چه کسی بود و تیموریان چگونه از میان رفتند

امپراتوری پهناوری را بنیان گذاشت که از مرزهای چین تا شام گسترش یافته بود. پس از مرگ وی، فرزندان و نوادگانش هر کدام به بخشی از امپراتوری او مسلط شدند و با یکدیگر به دشمنی و ستیز پرداختند.

شاهرخ پسر تیمور، بر رقیبان خود برتری یافت و موفق شد بخش وسیعی از ایران را تحت تسلط خود درآورد. حکومت تیموریان سرانجام با ظهور حکومت صفویان در ایران از میان رفت.

قلمرو تیموریان

فعالیت

۵- به نظر شما آیا انسان‌ها در هنگام جنگ نیز باید حقوق دیگران را رعایت کنند؟ چگونه؟ آیا آنها اجازه دارند به غیرنظامیان و آثار فرهنگی و بناهای تاریخی یک کشور صدمه بزنند؟ گفت‌وگو کنید.